

- *Про стан підготовки «Великої української енциклопедії» (доповідачі — академік НАН України В.М. Локтєв; доктор історичних наук А.М. Киридон)*
- *Про результати виконання цільової програми наукових досліджень НАН України «Розвиток, створення та використання найбільших у світі українських низькочастотних радіоастрономічних елементів і систем» на 2014–2017 рр. (доповідач — академік НАН України О.О. Коноваленко)*
- *Про нагородження відзнаками НАН України та Почесними грамотами НАН України і Центрального комітету профспілки працівників НАН України (доповідач — академік НАН України В.Л. Богданов)*
- *Кадрові та поточні питання*

ІЗ ЗАЛИ ЗАСІДАНЬ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ 27 грудня 2017 року

На засіданні Президії НАН України члени Президії НАН України та запрошені заслухали співдоповідь голови Головної редакційної колегії Великої української енциклопедії академіка-секретаря Відділення фізики і астрономії НАН України академіка НАН України **Вадима Михайловича Локтєва** та директора Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» доктора історичних наук **Алли Миколаївни Киридон** про стан підготовки Великої української енциклопедії (стенограму див. на с. 54).

За час роботи над підготовкою Великої української енциклопедії (ВУЕ) фахівцям НАН України спільно з Державною науковою установою «Енциклопедичне видавництво» вдалося досягти вагомих результатів. Зокрема, вийшли друком «Словник» та «Методичні рекомендації з підготовки, редагування та оформлення статей до Великої української енциклопедії», а також перший том Енциклопедії. Видано тематичні словники ВУЕ з напрямів «Біологічні науки», «Політичні науки», «Фізичне виховання та спорт» і підготовлено до друку низку тематичних словників з інших наукових напрямів. Відповідно до Календарного плану підготовки та видання Великої української енциклопедії на 2016–2026 рр., затвердженого наказом Держкомтелерадіо України від 25.12.2016 № 36, продовжується робота над написанням, експертизою та редагуванням статей до наступних томів.

Співробітниками Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» розроблено також методичні рекомендації для авторів і редакторів ВУЕ (для друкованої та електронної версій). З метою популяризації проекту організовано ряд заходів. Зараз колектив видавництва працює над реалізацією електронної версії Енциклопедії.

6 грудня 2017 р. було проведено чергове засідання Головної редакційної колегії Великої української енциклопедії, на яко-

му розглядалися питання про загальний стан роботи над виданням, підготовку другого тому Енциклопедії та відбулася презентація електронної версії ВУЕ. Учасники засідання звернули увагу на масштабність, оригінальність і складність проекту. Було відзначено, що створення е-ВУЕ є фактично окремим проектом, який потребує значних зусиль і збільшення кількості учасників проекту. За підсумками обговорення схвалено Концепцію електронної версії Енциклопедії та методичні рекомендації з її розроблення, а також ухвалено рішення щодо звернення до Президії НАН України з проханням активізувати роботу структурних підрозділів Академії з підготовки ВУЕ.

З огляду на нинішню складну ситуацію внаслідок інформаційної війни, в яку втягнуто нашу країну, і необхідність гідної репрезентації України у світі підготовка такого високоінтелектуального інформаційного продукту, яким є ВУЕ, потребує особливої уваги. Всебічне й неупереджене пізнання, глибоке осмислення й переосмислення сучасного погляду на національну історію, державотворення, суспільно-політичні процеси, культуру, літературу та мистецтво тощо потребують глибокого наукового підґрунтя і фахового підходу до виконання проекту.

Водночас невирішеними залишаються ряд проблем як змістового, так і організаційно-виробничого характеру. Зокрема, негативними чинниками в діяльності Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» є нестача фінансування, відсутність приміщення, недоукомплектованість штату, невідповідне забезпечення комп'ютерною технікою й новітніми технічними засобами. Недостатньою є також участь фахівців НАН України, національних галузевих академій наук, вищих навчальних закладів України у реалізації проекту. Значні труднощі виникають при доборі авторів статей за окремими напрямками наукових знань, що суттєво гальмує процес створення Енциклопедії і може негативно вплинути на її науковий рівень.

Президія НАН України підкреслила, що незважаючи на всі негаразди, Академії слід про-

Виступ академіка НАН України Вадима Михайловича Локтева

Виступ доктора історичних наук Алли Миколаївни Киридон

довжувати наполегливу працю з підготовки та видання Великої української енциклопедії. Лише об'єднавши зусилля всіх відділень Академії, установ Держкомтелерадіо України, вищих навчальних закладів та всієї наукової спільноти, можна досягти успіху в завершенні цього масштабного проекту загальнонаціональної ваги і значення.

* * *

Далі учасники засідання заслухали наукову доповідь заступника директора Радіоастрономічного інституту НАН України академіка

Виступ академіка НАН України Олександра Олександровича Коноваленка

НАН України **Олександра Олександровича Коноваленка** про результати виконання цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Розвиток, створення та використання найбільших у світі українських низькочастотних радіоастрономічних елементів і систем» у 2014–2017 рр.» (докладніше див. с. 59).

Низькочастотна радіоастрономія, яка активно розвивається в Україні, дає змогу отримувати унікальну інформацію про радіовипромінювання Всесвіту в метровому та декаметровому діапазонах хвиль. Завдяки найбільшій і найефективнішій установці — радіотелескопу УТР-2 з системою інтерферометрів УРАН наша країна уже понад півстоліття є світовим лідером у цій актуальній галузі фундаментальної і прикладної науки і значною мірою визначає рівень світових радіоастрономічних досліджень.

Виконання відповідної цільової комплексної програми НАН України протягом 2014–2017 рр. дало можливість удосконалити технічні параметри наявних радіотелескопів УТР-2 і УРАН, розпочати впровадження радіотелескопа нового покоління ГУРТ, зробити низку астрофізичних відкриттів та отримати велику кількість пріоритетних науково-технічних результатів.

Зокрема, розроблено та впроваджено нові програмно-апаратні засоби і елементи, в тому числі високоякісні аналогові і цифрові прилади, надчутливі системи розподіленого підсилення та перетворення сигналів, прилади цифрової реєстрації, автоматичного управління, передачі і архівації інформації, обробки результатів спостережень з використанням академічної грид-системи. Суттєво підвищено чутливість, роздільну здатність і, головне, смугу частот, яка зараз коливається в інтервалі 8–80 МГц. Це забезпечило нову кількість і якість спостережень у вивченні неперервного, імпульсного, монохроматичного, спорадичного, просторово структурованого, поляризованого космічного радіовипромінювання з найкращим у світі поєднанням вимірювальних параметрів.

Останніми роками отримано низку вагомих спостережних результатів. Вітчизняні радіоастрономічні засоби є незамінними і максимально затребуваними у світі.

Українські радіоастрономи офіційно залучені до створення нового низькочастотного радіотелескопа у Франції, до наземної підтримки нової космічної місії Juno. Науковці Японії, Франції і США запросили радіотелескопи УТР-2, УРАН і ГУРТ для одночасного вивчення променевої структури імпульсів Юпітера разом з антенами в Європі і США з рекордно великим рознесенням антен близько 10 000 км. Є офіційні звернення до України і триває підготовка документів з метою створення в Австрії та інших країнах радіотелескопів, подібних до субграток ГУРТ.

Протягом періоду виконання цільової програми значно підвищилася публікаційна активність виконавців. Опубліковано близько 100 статей в Україні та за кордоном, зроблено десятки доповідей на представницьких міжнародних конференціях.

Однак через обмежене фінансування не вдалося виконати ремонтно-відновлювальні роботи на антенах та інфраструктурі обсерваторій. Потребує заміни морально та фізично застаріле обладнання, особливо цифрових приймально-реєструвальних систем. Є нагальна потреба в узгодженні і переформатуванні експеримен-

тальних даних та впровадженні новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій зі швидкодійними каналами зв'язку.

В обговоренні доповіді взяли участь академік НАН України Б.Є. Патон, завідувач лабораторії декаметрової радіоастрономії Полтавської гравіметричної обсерваторії Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України кандидат фізико-математичних наук А.І. Браженко, голова Західного наукового центру НАН України та МОН України, директор Фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка НАН України академік НАН України З.Т. Назарчук, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я.С. Яцків, академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік НАН України В.М. Локтев.

У виступах зазначалося, що для збереження передових позицій України в радіоастрономії, отримання нових результатів і можливостей здійснення відкриттів у цій галузі вкрай необхідно та доцільною є підтримка розвитку низькочастотної радіоастрономії в Україні, подальша модернізація телескопів та їх обладнання. Було висловлено впевненість, що це дозволить ефективно інтегруватися в європейський науковий простір і закріпити пріоритет України в цій актуальній галузі фундаментальної науки.

Президія НАН України в цілому схвалила результати виконання цільової програми НАН України та запропонувала продовжити роботу з цього напрямку в межах нової цільової програми «Розвиток вітчизняної радіоастрономії та її інтеграція у сучасні світові мережі радіодосліджень Всесвіту» на 2018–2022 рр.

* * *

Після цього Президія НАН України заслухала повідомлення президента Національної академії наук України академіка НАН України Б.Є. Патона про кандидатів, висунутих відділеннями НАН України на здобуття Золотої медалі імені В.І. Вернадського НАН України за результатами конкурсу 2017 року. Голова Експертної комісії з проведення таємного го-

лосування по кандидатурах лауреатів конкурсу 2017 р. академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України, академік НАН України В.М. Локтев повідомив, що за результатами конкурсу 2017 р. найвищу відзнаку Академії — Золоту медаль імені В.І. Вернадського НАН України було присуджено академіку НАН України В.В. Моргуну та професору Юрію Федаку (Канада) за видатні досягнення у галузі генетики та селекції сільськогосподарських рослин. Президія НАН України відкритим голосуванням одностайно затвердила рішення Експертної комісії.

Довідки про лауреатів конкурсу 2017 р. на відзначення Золотою медаллю імені В.І. Вернадського НАН України

МОРГУН

Володимир Васильович — доктор біологічних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, академік-секретар Відділення загальної біології НАН України

Академік В.В. Моргун — видатний учений у галузі генетики і селекції рослин, генетичної інженерії, біотехнології та фізіологічної генетики. Головним напрямом його досліджень є генетичне поліпшення найважливіших для України сільськогосподарських культур — пшениці та кукурудзи. Уперше в СРСР він отримав трансгенні рослини кукурудзи, що в 1970-х роках було пріоритетним результатом не лише в Україні, а й у світі. Виконав вагомий дослідження з розвитку теоретичних основ індукованої мутаційної мінливості, обґрунтував новий напрям генетичного поліпшення рослин — мутаційну селекцію.

Тісна співпраця академіка В.В. Моргуна з науковцями багатьох країн світу, експедиції зі збору генофонду і високий міжнародний авторитет відкрили реальні шляхи для широкої інтродукції в Україну цінної світової генетичної

плазми. Створену ним в Інституті колекцію цінних зразків озимої пшениці й кукурудзи включено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Свідченням міжнародного визнання наукових здобутків В.В. Моргуна є обрання його почесним академіком Угорської академії наук.

Широко відомі праці академіка В.В. Моргуна з питань теорії і методів гетерозисної селекції кукурудзи. Створені ним спільно з колегами перші в СРСР ранньостиглі міжлінійні гібриди кукурудзи дали змогу значно розширити ареал цієї культури і вперше забезпечити отримання зерна там, де раніше ця культура не дозрівала, що сприяло значному підвищенню валових зборів зерна в Україні та країнах СНД (Державна премія СРСР в галузі науки і техніки, 1986).

Академік В.В. Моргун розробив теоретичні основи та методи селекції принципово нового типу напівкарликових сортів озимої пшениці, впровадження яких забезпечило зростання генетичного потенціалу цієї культури на 25–30 % і визначило базові основи «зеленої революції» в Україні.

В.В. Моргун виконав унікальні дослідження щодо генетичної загрози наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Значно вища (у 8,0–14,9 раз), порівняно зі спонтанним рівнем, частота хромосомних аберацій та видимих мутацій у рослин, вирощених у цій зоні, свідчить про те, що Чорнобильська зона навіть через 30 років після аварії продовжує бути генетично небезпечною.

На основі найсучасніших досягнень інтродуктивної селекції, молекулярної генетики та біотехнології він розробив теоретичні основи і методи створення високопродуктивних, з високою якістю зерна та стійких до стресових чинників довкілля сортів озимої пшениці.

Самостійно та в співавторстві В.В. Моргун створив 145 зареєстрованих сортів і гібридів рослин, 114 з яких створено в незалежній Україні. Площа посівів цих сортів у різні роки становила від 1 до 5,5 млн га щороку. Економічний ефект від їх впровадження оцінюється

у 6,7 млрд грн на рік, що є вагомим внеском у забезпечення продовольчої безпеки нашої країни. На їх вирощування видано понад 3000 ліцензій, які з року в рік обслуговуються насінням. На сьогодні сорти озимої пшениці висіваються на площі близько 2 млн га, що становить 30 % усіх посівів цієї культури. Валовий збір зерна сортів, створених В.В. Моргуном, становить щороку понад 6,8 млн т, що повністю задовольняє потребу України в продовольчому зерні пшениці (4,6 млн т). Створені ним спільно з колегами сорти озимої пшениці Смуглянка, Золотоколоса, Фаворитка та Астартя вперше за всю історію України забезпечили отримання рекордних врожаїв зерна відповідно 124,0, 125,0, 138,2 і 140,0 ц/га.

В.В. Моргун – автор більш як 600 наукових праць, у тому числі 12 монографій та понад 180 авторських свідоцтв і патентів. Під його керівництвом захищено 17 кандидатських і 6 докторських дисертацій. Він – засновник і керівник широковідомої у світі наукової школи з експериментального мутагенезу і теоретичних основ селекції рослин.

Академіка В.В. Моргуна відзначено низкою державних та професійних нагород: звання Героя України з врученням ордена Держави (2008), ордени «Знак Пошани» (1981), Жовтневої революції (1986), князя Ярослава Мудрого V ст. (2003), Почесна грамота Кабінету Міністрів України, нагрудні знаки «Знак Пошани» Мінагрополітики та Київського міського голови, почесні грамоти Президента НАН України; він – заслужений діяч науки і техніки України (1998), двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1982, 1997), Державної премії СРСР в галузі науки і техніки (1986), премії президентів академій наук України, Білорусі і Молдови (2002), премії імені В.Я. Юр'єва НАН України (1993) і премії НААН України «За видатні досягнення в аграрній науці» (2016); почесний академік Угорської академії наук, почесний професор кількох вищих навчальних закладів України, почесний доктор Інституту агроєкології і природокористування НААН України.

ФЕДАК Юрій (George Fedak) — професор, доктор наук, учений-дослідник Центру досліджень та розвитку Оттави Міністерства сільського господарства і продовольства Канади (1940 р.н.)

Юрій Федак — всесвітньо відомий учений, який зробив неоціненний внесок у наукові дослідження провідних злакових культур — ячменю та пшениці. Його наукові інтереси охоплюють такі галузі, як віддалена (міжвидова і міжродова) гібридизація рослин, пошук і впровадження в селекцію нових генів від дикорослих видів, молекулярна генетика та молекулярна цитологія, дослідження локусів кількісних ознак (QTL) у популяціях дигаллоїдів у культурі тканин, розробка фізичних карт хромосом з використанням EST, індукованих грибною інфекцією, пірамідування генів стійкості до хвороб.

Юрій Федак — розробник сучасних методів гаплопродукції та дослідження популяцій гаплоїдів за допомогою молекулярних маркерів, методів збереження зародків *embryo rescue* при віддалених схрещуваннях, індукції хромосомних рекомбінацій у культурі калусів. Його теоретичні дослідження безпосередньо втілилися у селекційній практиці у вигляді створених за його участю кількох канадських сортів ячменю. У результаті віддалених схрещувань він створив унікальну генетичну плазму, яка впроваджена у селекційні програми на стійкість проти фузаріозу.

Ю. Федак є ад'юнкт-професором департаменту біологічних наук Університету Manitoba та членом факультету післядипломної освіти Університету Guelph, профільним фахівцем з оцінки наукових проектів Департаменту сільського господарства США, експертом з надання наукових грантів Комітетом природничих наук та інженерних досліджень (NSERC) Канади Університету McGill та Інституту біотехнології. Він також є експертом Спільки генети-

ків Канади та Комітету генетичних ресурсів рослин, координатором досліджень зі створення генетичної карти хромосоми 7 ячменю Міжнародного генетичного координаційного комітету ячменю. Протягом 1990—2000 рр. був асоційованим редактором відомого наукового журналу «Genome» і до цього часу є членом редакційної колегії наукового видання «Wheat Information Service» та українського наукового журналу «Цитологія и генетика», а також координатором наукових контактів зі всесвітньо відомою компанією Quaker Oats Co.

Роботи Ю. Федака були високо оцінені відомими державними інституціями Канади. Він одержав сертифікат за виняткові наукові і технологічні дослідження за проектом «Геном вівса», заснований фундацією компанії Quaker Oats Co.; від Міністерства сільського господарства Канади отримав нагороду за виняткові дослідження та інновації як член проекту з картування геному вівса; має президентську нагороду від Спільки генетиків Канади.

Юрій Федак є автором понад 200 наукових робіт, опублікованих у провідних наукових виданнях, 8 розділів у різних книгах і монографіях.

Про високий міжнародний авторитет та визнання Ю. Федака свідчить запрошення його як співголови міжнародних генетичних симпозиумів з ячменю (1981, 1986, 1992). Юрій Федак був також експертом і консультантом всесвітньо відомої організації ІАЕА/FAO з питань використання радіаційного мутагенезу з метою отримання мутацій рослин, придатних для використання у сільському господарстві. Він неодноразово був почесним гостем на міжнародних симпозиумах, які в різні роки проходили у колишньому СРСР у Москві, Харкові, Ленінграді, а в незалежній Україні у Києві, Харкові, Одесі.

Палкий патріот, Ю. Федак продовжує підтримувати тісні зв'язки з науковою спільнотою України. Він є членом редколегій низки українських наукових журналів, забезпечує значну інформаційну підтримку вченим-біологам України, регулярно надаючи їм таку важливу наукову періодику, як журнали «Genome» та «Canadian Journal of Plant Pathology».

* * *

Члени Президії НАН України розглянули також низку поточних питань:

- прийняли рішення про цільову фінансову підтримку молодих учених, які виступали з науковими повідомленнями на засіданнях Президії НАН України;
- заслухали інформацію про розподіл бюджетного фінансування НАН України на 2018 р.;
- погодили призначення керівників наукових установ НАН України.

* * *

Крім того, Президія НАН України ухвалила низку організаційних і кадрових рішень.

Затверджено:

- доктора технічних наук **Скрипника Олега Олександровича** на посаді заступника директора з наукової роботи Інституту проблем природокористування та екології НАН України;
- **Вичужаніну Тетяну Федорівну** на посаді заступника директора з науково-технічної роботи Інституту проблем природокористування та екології НАН України;
- члена-кореспондента НАН України **Івакіна Гліба Юрійовича** на посаді заступника директора з наукової роботи Інституту археології НАН України;
- академіка НАН України **Єремєєва Валерія Миколайовича** на посаді радника при дирекції Державної установи «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України»;
- кандидата історичних наук **Корвін-Піотровського Олександра Генріховича** на посаді ученого секретаря Інституту археології НАН України.

Погоджено кандидатуру:

- доктора фізико-математичних наук **Плакси Сергія Анатолійовича** на посаду завідувача відділу комплексного аналізу і теорії потенціалу Інституту математики НАН України;
- кандидата технічних наук **Мазної Олександри Вікторівни** на посаду завідувача відділу композиційних матеріалів Інституту проблем матеріалознавства ім. І.М. Францевича НАН України;
- доктора фізико-математичних наук **Дівізінюка Михайла Михайловича** на посаду завідувача відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України»;
- доктора технічних наук **Чумаченка Сергія Миколайовича** на посаду завідувача відділу «Науковий центр аналітичних випробувань стану параметрів до-

вкілля» Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України»;

- доктора філологічних наук **Кіраля Сидора Степановича** на посаду завідувача відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського;
- кандидата історичних наук **Заєць Олени Василівни** на посаду завідувача відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

Відзнакою НАН України «За професійні здобутки» нагороджено:

- провідного наукового співробітника Інституту хімії високомолекулярних сполук НАН України кандидата хімічних наук **Гриценка Володимира Костянтиновича** за багаторічну плідну працю, вагомі здобутки у науково-організаційній роботі та значний особистий внесок у розвиток наукових досліджень в Інституті;
- провідного наукового співробітника Інституту хімії високомолекулярних сполук НАН України доктора хімічних наук **Шумського Вадима Пилиповича** за багаторічну плідну творчу працю та вагомий внесок у розвиток наукових досліджень у галузі фізико-хімії високомолекулярних сполук;
- провідного наукового співробітника Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України доктора історичних наук **Поліщука Юрія Миколайовича** за багаторічну плідну працю вченого і педагога та вагомі особисті творчі здобутки у галузі етнополітології;
- академіка НАН України, академіка НАМН України **Зозулю Юрія Панасовича** за багатолітню самовіддану працю вченого, лікаря-нейрохірурга, педагога і організатора науки та визначний особистий внесок у розроблення і застосування новітніх технологій мікрохірургії.

Відзнакою НАН України «За сприяння розвитку науки» нагороджено:

- завідувача відділу Головного департаменту з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України **Берізка Миколу Михайловича** за плідну високопрофесійну працю та активне сприяння розвитку вітчизняної науки.

Відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни» нагороджено:

- директора Інституту народознавства НАН України академіка НАН України **Павлюка Степана Петровича** за багатолітню плідну творчу працю та вагомий

особистий внесок у підготовку висококваліфікованих наукових кадрів у галузі етнології.

Подякою НАН України відзначено:

- провідного наукового співробітника Інституту біоколоїдної хімії ім. Ф.Д. Овчаренка НАН України доктора фізико-математичних наук, професора **Шилова Володимира Миколайовича** за багатолітню плідну працю вченого і педагога, вагомі творчі здобутки у галузі теорії кінетичних властивостей дисперсних систем та значний особистий внесок у розвиток міжнародного наукового співробітництва.

Почесною грамотою Президії НАН України і Центрального комітету профспілки працівників НАН України нагороджено:

- завідувача Сектору охорони праці Відділу технічного забезпечення Управління справами НАН України **Савіна Вячеслава Анатолійовича** за багатолітню сумлінну працю та особистий внесок у справу охорони праці співробітників наукових установ, організацій і підприємств НАН України.

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик